

Management interdependence a konfliktů – německá zahraniční politika na počátku 21. století

Eckhard Lübke: *Interdependenz- und Konfliktmanagement. Deutsche Außenpolitik am Beginn des 21. Jahrhunderts. Studie zur Außenpolitik Nr. 74, vyd. Friedrich-Ebert-Stiftung, Abteilung Außenpolitikforschung, Bonn, Juli 1998, 188 stran, ISSN 0938-9571, ISBN 3-86077-742-4.*

V podobě publikace Eckharda Lübke se můžeme seznámit s vynikající prací na téma vývoje a perspektiv německé zahraniční politiky. Studie o 188 stranách je pozoruhodná zejména proto, že v ní autor vytyčuje nejen teze (programatického charakteru), ale také přináší jasnou argumentační bázi, která má analytický charakter přesvědčivé úrovně.

Celá publikace je rozdělena do čtyř kapitol, kterým předchází *úvod*, v němž se čtenáři mohou seznámit s jednotlivými kroky analytického postupu. Za velmi praktické je třeba považovat krátké třístránkové shrnutí obsahu (řazené ještě před vlastní stať studie), protože poskytuje přehled klíčových pojmů práce a ulehčuje orientaci těm čtenářům, kteří z jakéhokoliv důvodu nemají v úmyslu přečíst publikaci celou.

První kapitola pojednává o *východiscích* či základnách zahraniční politiky. Ta jsou pojata jako tři centrální analytické kategorie/pojmy – *zájem, moc a strategie*. Tyto pojmy jsou vysvětleny nikoli obecně, nýbrž speciálně pro případ německé zahraniční politiky. *Druhá kapitola* je věnována *prostředí* či okolí, které charakterizuje svět na konci 20. století, ale také vnitrostátní okolnosti, za nichž je německá zahraniční politika uskutečňována. *Třetí – nejdůležitější a také nejzajímavější – kapitola* je věnována rozboru základních zahraničně-politických *zájmů* SRN. Po identifikaci a definici těchto zájmů následují odpovědi na otázky, jakým způsobem by měla německá zahraniční politika nejlépe čelit novým „výzvám“. Konečně ve *čtvrté kapitole* se autor zabývá *závěry* formulovanými do podoby *pěti základních tezí*, kterých by se zahraniční politika SRN měla držet. *První teze* popisuje zahraniční politiku jako *management ambivalentních interdependencí*. Tato, stejně jako *druhá teze* o zahraniční politice jako o *managementu konfliktů* stojí v centru *operativy*. Dosahování zahraničněpolitických cílů je spojeno s nutností překonávat vnitřní konfliktnost zájmů. *Třetí teze* vyzdvihuje potřebu *koherence a konzistence* zahraniční politiky, která díky rostoucí propojenosti mezinárodních hospodářských, politických a kulturních vztahů již nemůže být výhradní doménou ministerstva zahraničních věcí. *Čtvrtá teze* obsahově navazuje na třetí tezi a popisuje zahraniční politiku jako oblast silně *propojenou s vnitřní politikou státu* (zahraniční politika státu může být pouze natolik silná, nakolik to dovoluje vnitřní potenciál země, což – jak se zdá – platí zejména v případě Německa, které nemůže být počítáno mezi světové velmoci a v jehož případě naopak roste vliv působení zahraniční politiky na vnitrostátní cíle). *Poslední pátá teze* je věnována potřebě *konsenzu a kontinuity* v zahraniční politice. Tato teze platí též obecně, avšak v případě SRN konsenzualita a kontinuita představují určitou záruku důvěryhodnosti v očích mezinárodního společenství, která je pro demokratické Německo cenným kapitálem.

V části věnované *východiskům* autor rozebírá dopady nové mezinárodněpolitické situace na sjednocené Německo. Smlouva 2 + 4 zakládající sjednocení Německa navrátila SRN plnou svrchovanost, na jejímž základě by Německo mohlo volně a asertivně definovat své národní zájmy a svobodně určovat partnery, s nimiž spojí svou zahraničněpolitickou aktivitu. Podstatným, i když zdánlivě nenápadným momentem v úvahách německých politických

elit bylo a je setrvání v přesvědčení, že nová *Mittellage* Německa po skončení studené války potřebuje „kotvení“ v západní Evropě snad ještě více než kdykoli předtím. Za východními hranicemi SRN totiž v 90. letech nastartoval proces obnovy demokracie a protržních ekonomických reforem, který neprobíhal zcela bez rizik. Aby Německo fungovalo jako stabilizující faktor vývoje ve střední a východní Evropě, bylo nutné, aby se „kotvení“ SRN na západě dále upevnilo. Noční můrou nejen evropských partnerů SRN, ale také Němců samotných by bylo uchýlení se k nějaké zvláštní cestě (*Sonderweg*), k unilaterálnímu postupu (*Einzelgang*), který by představoval návrat k utilitárnímu chápání *Mitteleurop*y jako nástroje německé moci v Evropě.

Problém působí mandát voličů v oblasti zahraniční politiky, jenž je daleko méně jasný než v oblasti vnitřní politiky, která bývá těžištěm volebních kampaní. V zahraniční politice je potřeba vést a nejen ji provádět (*führen vs. durchführen*), znamená to nutnost podnikat i nepopulární kroky (typickým příkladem je Evropská měnová unie, s níž by německé obyvatelstvo jistě nesouhlasilo, pokud by o ní mohlo hlasovat v referendu).

Zájmy

Mezinárodní společenství se postupně smiřuje s myšlenkou, že německá zahraniční politika bude sledovat německé (tj. národní) zájmy. Zejména USA takový posun k německé emancipaci na mezinárodní scéně vřele podporují. Němci ovšem dlouho nemohli a do značné míry ani dnes nemohou o prosazování národních zájmů hovořit se stejnou bezprostředností jako jiné mocnosti. Existují pro to tři hlavní důvody:¹

* zatížení nacistickou minulostí;

* poněkud paradoxní zkušenost, že německý hospodářský a politický vzestup po druhé světové válce byl umožněn pouze zohledněním zájmů jiných národů;

* podstatná změna mapy Evropy po rozpadu sovětského bloku, za niž lze považovat německé sjednocení, se odehrála poměrně nedávno.

„Vevázání“ SRN do prohlubujících se integračních struktur získalo další aktuálnost vis à vis sjednocení. Teze o výměnném obchodu – „německá marka za sjednocení“ – na delší dobu zdomácněla v nejrůznějších obměnách v pracích renomovaných autorů. Podle názoru Michaela Stürmera² měla Maastrichtská smlouva znemožnit vznik vzájemné blokády dvou táborů – latinského, vedeného Francií, a středoevropského, vedeného Německem. (Avšak toto nebezpečí není podle Stürmerova názoru zažehnáno.) Hospodářská a měnová unie měla prospět Francii a politická unie měla zase přinést zisk Německu. Obdobně se vyjadřuje i Dominique Moïsi, který tvrdí, že Evropská měnová unie přišla na svět proto, aby kontrolovala německou marku.³

Autor se věnuje vztahu mezi morálkou a zájmy v zahraniční politice. Tento vztah označuje za pouze zdánlivě vnitřně rozporný: „... není rozhodující, že jsou sledovány /národní/ zájmy, ale to, jaké zájmy jsou sledovány.“⁴ Za situace, kdy Strana zelených je v novém spolkovém kabinetu zodpovědná za německou zahraniční politiku a kdy se záhy ukázala potřeba násilných intervencí na Balkáně, je tato téměř filozofická otázka aktuálnější než kdykoli předtím. Autor naznačuje, že se morální principy – jako např. nezasahování násilím v mezistátních či vnitrostátních konfliktech – mohou stát svého druhu politickým oportunistem. Vyslovuje také přesvědčení, že zájmová politika bývá nesprávně ztotožňována s krátkozrakým a sobeckým jednáním.⁵

To, že s novou potřebou SRN hledat sama sebe se ve svých statích vyrovnávají všichni autoři zabývající se německou zahraniční politikou bez ohledu na politické sympatie, pěkně dokumentuje např. M. Stürmer: „Zatímco se sousedé v okamžiku sjednocení obávali budoucí moci Německa, po čase našli důvod k obavám ze slabého Německa, které se musí vypořádat s hospodářskou zátěží sjednocení, s recesí, s krizí sociálního státu a s poklesem inovačních schopností a které musí v zahraničně a bezpečnostněpolitickém smyslu teprve najít pevnou půdu pod nohama. Zatímco od roku 1945 vždy přicházel organizující princip

zvenčit, musí se nyní [tj. po sjednocení – pozn. aut.] dostavit zevnitř. Z *raison d'état*, a tím i ze stanovení toho, co tato země chce a za čím stojí. Role vzorného žáka, atlantická a evropská třída, přestala stačit v okamžiku, kdy škola skončila. Německá zahraniční politika musí nyní sama napsat skripta, jichž se bude chtít v budoucnu držet a podle nichž se bude chtít spolupodílet na formování světa...“⁶

Moc

Obdobně problematické, jako je vyjadřování německých národních zájmů, je v současných německých podmínkách i zacházení s pojmem moc. Také zde hraje roli vzpomínka na hitlerismus. Otázku moci SRN komplikuje též poznatek, že k poválečnému německému úspěchu (zejména k tzv. hospodářskému zázraku) došlo za situace, kdy Německo nebylo suverénní mocností. Postupně se stávalo více a více subjektem mezinárodní politiky než jejím objektem, a to paradoxně díky sebeomezování sui generis – integraci (tj. odevzdáváním části suverenity národního státu na nadnárodní úrovni). Např. T. G. Ash upozorňuje na to, že Německo nebylo do roku 1990 suverénní, a proto nemohlo samostatně rozhodovat o integraci či neintegraci, dokázalo však s touhou bezalternativní situací zacházet suverénně, což nakonec vedlo k dosažení suverenity.⁷

Sjednocením se SRN jednoznačně stala mocnější, avšak někteří renomovaní autoři (Hans Maull) popírají reálný přírůstek německé moci v mezinárodních vztazích a považují tento přírůstek za problém percepce. Po roce 1990 považuje SRN za mocnější pouze její okolí (i toto vnímání však působí jako reálný faktor).

* Německo teritoriálně a demograficky zvýšilo svůj potenciál.

* Spolu s tzv. Smlouvou 2 + 4 získala SRN zpět plnou suverenitu.

* SRN zvláště profituje z ukončení studené války, protože je mocností nevlastnící jaderné zbraně a protože po skončení studené války vojenská a zejména jaderná síla jako „odznak“ moci značně ztratila na své „váze“.

Zacházení s pojmem moc v SRN je podle Lübkeimeierova názoru problematické také proto, že jeho teoretické východisko bývá obvykle zasazováno do konfrontačního kontextu. Typickým příkladem je definice Maxe Webera: Moc je „*možnost prosadit v rámci (nějakého) společenského vztahu vlastní vůli proti odporu (ostatních)*.“⁸ Velikost moci jednotlivých aktérů určují *substanciální a procedurální* faktory.⁹ Substancií moci jsou zdroje, které má aktér k dispozici. Procedurální faktor je určen schopností účelně používat své zdroje. Autor připouští, že ačkoli je možné vzájemně tyto faktory kompenzovat, důležitější z obou dimenzí je dimenze substanciální. Analogicky k rozlišení J. Nye na „*hard command power*“ a „*soft power*“¹⁰ rozlišuje Lübkeimeier mocenské zdroje na tvrdé a měkké. Zatímco tzv. tvrdé zdroje jsou tradiční (tj. ekonomické, technologické a vojenské), měkké zdroje jsou mnohem zajímavější. Jde totiž o „*kulturní nebo ideologickou atraktivitu aktéra a zároveň o jeho schopnost vytvářet pravidla chování a instituce, které ovlivní preference jiných aktérů tak, že ani nechtějí nic jiného, než co chce sám daný aktér*.“¹¹ Tato teoretická specifikace měkkých mocenských zdrojů může být zajímavá pro české čtenáře zejména proto, že umožňuje nalézt dodatečné argumenty pro vysvětlení německé aktivity ve prospěch rozšíření Evropské unie na východ. Přestože se v rámci tvrdých mocenských zdrojů přesunula váha z vojenských zdrojů na technologické a ekonomické zdroje (včetně získávání a využívání informací), není jim možné přisuzovat primát už z toho důvodu, že je nelze v podmínkách globalizace státně monopolizovat a často ani kontrolovat.

Hlavní přírůstek vlivu Německa po roce 1990 je třeba přičíst rozšíření jeho prostoru pro politické jednání. Primárním důvodem není podle Lübkeimeierova názoru sjednocení (které mimochodem přineslo značnou finanční zátěž, a to díky ekonomické transformaci nových spolkových zemí), nýbrž konec konfliktu mezi Východem a Západem.

Řada autorů (Hans-Peter Schwarz, Timothy Garton Ash, Steven Muller atd.) zastává názor, že SRN dosáhla sjednocením kritické velikosti a má potenciál pro hegemonní postave-

ní v Evropě.¹² Změněnou geopolitickou situaci sjednoceného Německa označil např. Hans-Peter Schwarz explicitně jako *centrální moc Evropy*. Autor publikace připouští, že se vlivem sjednocení a nové světové politické reality po skončení studené války stalo Německo mocnějším, avšak snaží se čtenáře přesvědčit o tom, že Německo není mocné přespříliš, tj. že není hegemonem v Evropě. Zároveň se domnívá, že obavy z hegemoniálních snah nového Německa jsou svého druhu projekcí uvažování zahraničněpolitických elit takových zemí, jako je Francie nebo Velká Británie, tedy těch zemí, které jsou údajně stále v zajetí tradičních kategorií moci národních států.¹³ To podle autora názoru není případ německých elit, které díky evropské integraci (a desítkám let široce založeného politického vzdělávání – pozn. autorky recenze) nejsou tak silně fixovány na národní stát. O této Lübkeimeierově tezi lze ovšem úspěšně pochybovat minimálně ze dvou důvodů. Za prvé implikuje fikci, že německé zahraničněpolitické úvahy jsou na jakémsi „vývojově vyšším stupni“, jímž je evropská/nadnárodní úroveň, než zahraničněpolitické úvahy dalších velkých evropských partnerů. Za druhé autor sám takovou tezi na několika místech podkopává tvrzeními, že prosazování německých národních zájmů je zcela legitimní, že národní zájmy sice nemohly být vyjadřovány otevřeně, avšak v každém okamžiku logicky existovaly a že uspokojování německých zájmů se v posledních desetiletích odehrávalo v úzké kooperaci a integraci s ostatními západoevropskými národy. Poslední tvrzení je jen zdánlivě paradoxní, neboť by bylo mylné se domnívat, že prosazování vlastních zájmů musí narazit na hájení zájmů jiných partnerů. Evropská integrace je alespoň ve svých základních obrysech dokladem toho, že může existovat zájmová komplementarita, či dokonce identita.

S Lübkeimeierovým voláním po participaci a kooperaci jako principech německé zahraniční politiky se ztotožňuje řada zejména mladších německých autorů, byť přitom používají odlišnou dikci. Variaci na Lübkeimeierovy závěry nalezneme např. u J. Janninga, který tvrdí, že v dnešní Evropě nelze podniknout nic proti Německu nebo bez podpory Německa. Zároveň však upozorňuje na to, že Německo samo není schopné kontrolovat konfliktní vývoj v různých částech (alespoň) Evropy a rozhodujícím způsobem ovlivňovat řešení bez *součinnosti* s jinými aktéry. Jinak řečeno, mocenská pozice Německa je i nadále vázána na součinnost v rámci evropské integrace.¹⁴

Významným kapitálem SRN byla a je důvěra v demokratické a integrované Německo. Tento kapitál byl také rozhodující pro souhlas velmocí s jeho sjednocením. Připomeňme pro zapomnětlivé čtenáře, že sjednocení Německa byly původně příznivě nakloněny pouze Spojené státy, zatímco Britové a Francouzi se nejprve sjednocení vážně obávali (pokoušeli se je alespoň oddálit) a později pod tlakem dějinného vývoje vážali akt sjednocení na řadu podmínek zajišťujících rovnováhu moci, která v mírové Evropě vždy existovala.

Řada teoretiků se zabývala tzv. kritickou velikostí sjednoceného Německa a používala přitom historických analogií. Ty však podle Lübkeimeierova názoru nejsou jako paralely spolehlivé, funkční, protože jak vnitřní poměry, tak i vnější vazby SRN se od jakékoli německé historické reality výrazně liší:

1) demokracie – zatím však není jasné, do jaké míry je rezistentní proti eventuálním vážným hospodářským potížím (hospodářská recese nebo krize spojená s vysokou nezaměstnaností);

2) integrace do Evropské unie – SRN potřebuje silnou Evropskou unii; *čím silnější bude Evropská unie jako aktér světové politiky, tím silnější bude i vliv SRN*. (Jde o jednu z hlavních tezí prezentované knihy. Vysvětlení a argumentaci podává Lübkeimeier na mnoha místech.)

Pokud se týká hospodářského potenciálu, má Německo v Evropské unii jednoznačně výjimečné postavení. V roce 1995 činil podíl SRN na celkovém hospodářském výkonu Evropské unie (HDP) 28,6 %. SRN je exportní zemí číslo jedna – 10,1 % na celkovém objemu exportu Evropské unie. Z celkem 371 mil. obyvatel Evropské unie žilo v SRN 22 % (rok 1995) a z celkové rozlohy zaujímal 11 % (Francie a Velká Británie téměř 16 %). V bilaterálním srovnání SRN jednoznačně převyšuje své partnery v Evropské unii jak de-

mograficky, tak ekonomicky, avšak vojensky nikoli.¹⁵ Vůči hlavním partnerům v Evropské unii (rozuměj vůči těm zemím Evropské unie, které se počítají k velkým) neexistuje asymetrie závislosti (tzv. „relativní dominance“), avšak vůči zemím střední a východní Evropy ano. Z toho vyplývá nerovná závislost, která znamená větší škodu pro jednu stranu (touto se myslí přirozeně země střední a východní Evropy) v případě narušení hospodářských vztahů. SRN je velmi otevřenou ekonomikou, která je životně závislá na exportu. Zároveň to znamená, že pouze v tom případě, pokud budou prosperovat odběratelské země, bude prosperovat i Německo. SRN má proto eminentní zájem na prosperitě celé Evropské unie a jejího okolí.

K prosazování zájmů prostřednictvím moci v mezinárodních vztazích je zapotřebí kvalitní *strategie využívání zdrojů*. Autor zastává tezi, že SRN v době studené války nebyla „hospodářským obrem“ a „zahraničněpolitickým trpaslíkem“ (H. Maull a K. Kaiser ostatně také). Očekávání od Německa jsou v současnosti podle Lübckemeierova názoru zřetelně vyšší než jeho možnosti. Je tomu tak mj. kvůli vzrůstající diskrepanci mezi mocí a významem státu v mezinárodních vztazích. Zahraničněpolitická moc jednotlivých států se snižuje díky procesu interdependence (globalizace). To však platí více pro malé státy než pro velké. Vzniká tedy celkově větší závislost na vnějším vývoji, která má za následek, že se suverenity státu stává fiktivním pojmem. Větší provázanost v hospodářství, v kultuře, v životním prostředí i v politice způsobuje větší závislost států na vlivech a procesech probíhajících ve vnějším prostředí, a tak jsou jednotlivé státy omezeny nejen působením jiných států, ale také supranacionálními (multinacionálními) aktéry, jako je např. Greenpeace.

Prostředí

Další výraznou tezí recenzované knihy je teze o *managementu interdependence* jako o klíčové úloze německé zahraniční politiky. Pojmu *interdependence*, který je zcela stěžejní v oddíle věnovaném jak mezinárodnímu, tak i národnímu prostředí německé zahraniční politiky, vytváří Lübckemeier místo prostřednictvím zdrcující kritiky následujících pojmů: „nový světový nepořádek“, „střet civilizací“, „multipolarita“ a „globalizace“. Tyto pojmy, které již zcela zdomácněly v odborné literatuře a úspěšně pronikají i do publicistiky, jsou často považovány za hlavní charakteristiky proměněné struktury mezinárodních vztahů na prahu nového století. Dochází tak k určitému inflačnímu používání těchto termínů.

Autor odsuzuje nostalgii po „stabilním pořádku“ bipolárního uspořádání mezinárodních vztahů. Byla to jen zdánlivá stabilita a jen zdánlivý pořádek, protože stál obrovské lidské i materiální náklady. Svět je po roce 1990 méně „nepořádný“, než se zdá.¹⁶ Koneckonců je třeba uvážit, že řada problémů charakterizujících dnešní svět má své kořeny v minulosti. Je na místě s Lübckemeierem souhlasit minimálně v jednom podstatném bodě, kterým zpochybňuje stesk po staré transparentnosti bipolarity. Tímto bodem je relativizace dnešních problémů a bezpečnostních rizik vis à vis skutečnosti, že dříve existovala hrozba vojenského střetu s globálními dopady ve své totální podobě. Chceme-li se vrátit k německému pohledu na věc, musíme se přidat k autorovu odsudku nostalgického vzpomínání na jasně rozdané karty v době studené války už z toho důvodu, že Německo vytěžilo z rozpadu komunistického bloku ze všech aktérů mezinárodních vztahů nejvíce (nepočítáme-li USA, kterým sice na jedné straně připadla jedinečná role v novém systému mezinárodních politických vztahů, avšak na druhé straně jim tato nová situace vynesla větší díl nepopulární odpovědnosti). Lübckemeier poukazuje na to, že zdánlivá „nepořádnost“ aktuálního systému mezinárodních vztahů vyplývá z toho, že již neexistuje pouze jediný rys, který by určoval jeho charakter.

Všeobecný zmatek způsobený koncem starého uspořádání vedl odborníky z oboru mezinárodních vztahů k takovým tezím, jaké nabízí např. práce Američana S. Huntingtona nazvaná *Střet civilizací*. Hypotézy typu střetu civilizací Lübckemeier jednoznačně odmítá.

Ironicky konstatuje, že „jejich hodnověrnost je nepřímo úměrná jejich popularitě a rozšíření“. ¹⁷ Navíc v souladu s jinými kritiky varuje před sebevyplňujícími se předpověďmi, které mohou v případě Huntingtonova scénáře začít fungovat jako hledání nového nepřítele.

V Lübkeimeierově práci je také zpochybněna teze o multipolárním světě, který nahradil bipolární svět. Tato teze je pozoruhodně rozšířena i přesto, že očividně existuje jeden aktér, jenž drží významnější mocenskou pozici než ostatní póly. USA jsou jak v socio-ekonomickém, tak i ve vojenském ohledu „primus inter impares“. ¹⁸ Multipolarita přitom implikuje rovnovážný mocenský potenciál všech pólů. Polarita v jakémkoli balení je myšlenkovým konstruktem neorealistickej teorie mezinárodních vztahů, která ignoruje tak podstatné faktory, jako je vliv vnitropolitického systému na zahraniční politiku apod.

Slovem posledního desetiletí tohoto století je podle Lübkeimeierova názoru termín „globalizace“. Lze jedinec souhlasit s kritickou výtkou autora, že zdaleka ne všem, kteří termín používají (meztím zdomácněl i v denním tisku), je zřejmé, co tento pojem označuje. Lübkeimeier rozlišuje dva druhy výkladu – speciální a obecný. Speciální výklad se vztahuje pouze na ekonomické procesy, zatímco obecný výklad je založen širěji, a to na interpretaci procesů překračujících hranice států. Ani jeden z těchto výkladů globalizace se však nehodí jako charakteristika světa po skončení studené války. ¹⁹ Namísto pojmu globalizace dává Lübkeimeier přednost staršímu pojmu interdependence. ²⁰ Zatímco pro německou zahraniční politiku v době studené války byl stěžejní konflikt mezi Východem a Západem (jehož symbolickým vyjádřením bylo rozdělení Německa), dnes je v centru pozornosti německé politiky management interdependence (tento pojem přejímá Lübkeimeier od Dietera Senghaase). ²¹ *Národní prostředí*, které ovlivňuje zahraniční politiku Německa, je podle autorova názoru konstituováno třemi hlavními faktory. ²² Těmito faktory je napětí mezi mandátem voličů a odpovědností politiků za zahraničněpolitické vedení, dále diskrepance mezi skutečnou úlohou zahraniční politiky pro Německo a tím, jak ji subjektivně vnímá obyvatelstvo a politická elita. Je zřejmé, že zahraničněpolitické části stranických programů obvykle nejsou hlavním předmětem zájmu voličů. Konečně třetím faktorem je zahraničněpolitický konsensus mezi politickými stranami.

Stěžejní kapitola publikace věnovaná vlastním zájmům SRN trochu trpí mechanickým přístupem k této pojmové kategorii, kterou podle našeho názoru nelze vnímat jako kategorii, kterou lze stanovit pouze analytickým postupem. Existují sice fundamentální státní zájmy, jako je např. zachování státu a jeho sociopolitického systému, zajištění jeho bezpečnosti uvnitř i navenek, zachování celistvosti státního území, ochrana vlastních občanů za hranicemi a další, ale kromě těchto motivů může politická elita vtisknout zahraničněpolitickému působení státu také jiné zájmy, které jsou odrazem určitých ideálů nebo ideologií (např. křížové výpravy, kolonialismus, prosazování lidských práv a demokratických ideálů). Fundamentální zájmy státu lze sice stanovit na základě „měřitelných“ faktorů, jako je geografická poloha, tvar ekonomiky, hospodářský potenciál, stupeň institucionální propojenosti apod. Kromě toho však působí faktory „neměřitelné“, ale přesto kvalifikovatelné – historické zkušenosti, tradice zahraniční politiky, prestiž státu vnímaná mezinárodním společenstvím atd. Dokonce i natolik determinující faktor, jakým je zeměpisná poloha státu, může být silně relativizován ideou – neměřitelným faktorem vyplývajícím z potence politických elit a z ovzduší doby. Příklad SRN je pro takové tvrzení velmi příhodný. Od doby sjednocení Německa v roce 1871 představovala geografická poloha nového státního útvaru velký problém, tj. poloha mezi Východem a Západem, která byla překonána (alespoň pro jednu část Německa) po druhé světové válce včleněním SRN do západních integračních struktur. Zakotvení SRN na Západě bylo doprovázeno institucionalizací těchto změněných vazeb a představovalo nosnou ideu – ideu integrace a spolupráce. ²³

Lübkeimeier se v úvodu své publikace věnuje zájmům z dvojího zorného úhlu pohledu, a to na jedné straně otázce, či zájmy jsou vydávány za národní zájmy, a na druhé straně principiální otázce, jakého charakteru tyto národní zájmy jsou. ²⁴ Ve vlastní stati věnované německým zájmům upozorňuje na to, že management interdependence není cílem, ale pouze

prostředkem k dosažení zájmů SRN. Tyto *základní německé zájmy* Lübke-meier pak charakterizuje jako *mír, bezpečnost, prosperitu, participaci a partnerství*.²⁵ Stabilní mír je víc než pouhá absence války. Mezi mírovým stavem a bezpečností je tedy velký rozdíl, který podle autorova názoru spočívá v tom, zda jsou konflikty řešeny za použití násilí či nikoli. Autor odděluje oba základní zájmy kvůli odlišnosti jejich významového pozadí. Zatímco úkolem „mírové politiky“ je uchovat situaci, v níž není třeba se obávat násilí jako prostředku kolektivního řešení konfliktů, úlohou bezpečnostní politiky je zajistit ochranu před násilím v situaci, kdy je násilí používáno nebo jeho použití hrozí. Platí také, že kromě ochrany německých občanů a státu samého před násilím má SRN závazky vůči spojencům a po skončení studené války se aktivně podílí i na vojenských operacích s mandátem mezinárodních společenství (OSN, OBSE). (Novinkou, již autor nestačil ve své práci postihnout, je vyslání německých vojsk do kosovské operace.)

Zájem o prosperitu jako zahraničněpolitický úkol vyplývá z faktu propojenosti trhu a interdependenci. Ani velké země už nevystačí pouze se svým vnitřním trhem. Zatímco pojmy *mír, bezpečnost a prosperita* dávají podle Lübke-meierova názoru odpověď na otázku, „jaké“ zahraničněpolitické zájmy SRN sleduje, pojem *participace* odpovídá na otázku, „jak“ má zájmy sledovat, a pojem *partnerství* na otázku, „pro koho“ tak má zahraniční politika činit. Pro argumentaci pojmu *participace* se autor uchyluje k známé hypotéze o tom, že demokratické státy, respektující participaci a svobodu uvnitř svých hranic, prosazují tytéž hodnoty i navenek.²⁶ *Participace* tedy znamená uplatňování práva na spoluurčování (nikoli na určování či diktát), jde tudíž o *zájem o kooperaci*. Potřebu kooperativního jednání v zahraniční politice vyvozuje Lübke-meier z charakteristik současného systému mezinárodních vztahů, kterými jsou ekonomizace, transnacionalizace, interdependence (globalizace) a ekologizace. Za těchto okolností je tedy zahraniční politika chápána jako *management ambivalentních interdependencí*.²⁷ *Partnerství* znamená, že cílů zahraniční politiky lze dosáhnout pouze za součinnosti všech zúčastněných. V době interdependence tedy nemohou být německé zahraničněpolitické cíle sledovány pouze pro Němce (ačkoli se ve znění textu slavnostní přísahy spolkového prezidenta, spolkového kancléře a ministrů spolkové vlády hovoří pouze o německém lidu /„*deutsches Volk*“/).²⁸ Pro zajištění míru, bezpečnosti a prosperity je vitálním zájmem zahraniční politiky SRN zachování Evropské unie a transatlantického partnerství (centrální roli hraje vztah k USA). Pokud jde o transatlantickou prioritu německé zahraničních politiky, autor uvádí překvapivě dlouhou řadu faktorů, které působí rušivě nebo mohou potenciálně působit jako momenty dělicí starý kontinent od USA, respektive od Severní Ameriky.²⁹ Jsou to: absence komunistického ohrožení (v jejímž důsledku evropská poptávka po americké ochraně poklesla), americká tendence k unilaterismu (mj. způsobená vzrůstajícím vlivem Kongresu USA na zahraniční politiku), zesílená hospodářská konkurence mezi Evropskou unií a USA, postupná emancipace západní Evropy ve vztahu k USA po skončení studené války (s níž se údajně USA těžko vyrovnávají), vzestup důležitosti jiných makroregionů světa (USA se orientují více na asijsko-pacifickou oblast a západní Evropa na oblast střední a východní Evropy) a konečně generační výměna ve Spojených státech i v Evropě („atlantická“ generace odchází, současní Američané se stále méně hlásí ke svým evropským kořenům apod.).

Autor studie implicitně *předjímá další emancipaci německé zahraniční politiky* jako politiky sledující jasně deklarované německé národní zájmy do budoucna. Pokud stačíme vývoj v poslední době dostatečně pozorně sledovat, musíme mu dát za pravdu. Jako příklad explicitního přihlášení se k národnímu zájmu, a dokonce „sebezájmu“ (*Selbstinteresse*) můžeme uvést řeč spolkového kancléře Gerharda Schrödera, pronesenou 2. 9. 1999 při příležitosti oficiálního otevření berlínského sídla Německé společnosti pro zahraniční politiku. Projev kancléře nazvaný *Zahraničněpolitická zodpovědnost Německa ve světě*³⁰ vyvolal značný zájem zejména u těch evropských partnerů Spolkové republiky, kteří se řadí k velkým evropským mocnostem s tradicí realistického pojetí mezinárodních vztahů v podobě rovnováhy moci, tj. hlavně ve Velké Británii a ve Francii. Schröder v tomto projevu vyjád-

řil přesvědčení, že německá zahraniční politika musí být z Berlína ještě „jasněji rozpoznatelná“ (a zřejmě i více slyšitelná – pozn. aut.), než tomu bylo kdykoli předtím. Zároveň musí být tato rozpoznatelnost vázána na samotnou podstatu (*Wesen*) německé zahraniční politiky: jako politika v Evropě, pro Evropu a z evropského středu. Podotkneme, že působí naivně, div-li se někdo, že země typu Německa (tj. země s historickým zatížením) sleduje vlastní zájmy. Samotná existence obhajování vlastních zájmů není za podmínek evropské integrace důkazem bezohledného sebezprosazování se na účet ostatních. Zejména po znovunabytí suverenity v roce 1990 bylo stále jasnější, že otevřená a přímočará artikulace německých zájmů bude světu prospěšnější než zamlžování, obcházení, či dokonce zastírání již beztak dlouho existujících zájmů této země. Jasně formulace vlastních zájmů je také bezpochyby zapotřebí k tomu, aby zahraničněpolitické působení země udávalo orientaci a jasné signály ostatním státům, a tím vykonávalo i formu politického vedení (*leadership*).

Ve „finále“ publikace autor dospívá k *pěti závěrům pro německou zahraniční politiku* na prahu 21. století (které lze však vnímat jako obecné závěry pro jakoukoli zahraniční politiku moderního státu):³¹

1) *Zahraniční politika by měla být managementem interdependencí* (typickým rysem mezinárodního prostředí na konci 20. století jsou ambivalentní interdependence, jejichž management by měl stát v centru operativy zahraniční politiky).

2) *Zahraniční politika by měla být managementem konfliktů* (konflikty zájmů jsou spíše pravidlem než výjimkou; jejich příčiny spočívají v omezenosti zdrojů, v rivalitách existujících uvnitř jednotlivých států a v rivalitách existujících v mezinárodním prostředí).

3) *Zahraniční politiku neprovádí pouze ministerstvo zahraničních věcí* (jehož úloha – jak se zdá – vlivem globalizace spíše klesá, což je patrné zejména v případě členských států Evropské unie; tento parciální závěr lze interpretovat také jako interní management interdependencí).

4) *Zahraniční politika je zároveň vnitřní politikou a naopak*.

5) *Zahraniční politika profituje z konsenzuality a z kontinuity* (také tento závěr platí v demokraciích obecně, v německém případě je zvláště důležitý pro zachování a posílení „pozápadní“ Německa a pro zachování jeho silné transatlantické vazby).

Poněkud odstrašující název recenzované publikace *Interdependenz- und Konfliktmanagement* (Management interdependence a konfliktů) by neměl rozhodně odradit publikum od jejího čtení. Název je projevem zřejmého světového trendu, který reaguje na nemožnost chápat zahraniční politiku národního státu nadále jako součást politické ideologie. Toto staré pojetí je třeba nahradit novým pojetím, jež lépe reaguje na potřebu zahraniční politiky řídit, usměrňovat a řešit aktuální problémy, které vyvstávají stejným způsobem pro zahraničněpolitické elity všech barev. Existuje tedy zřetelná tendence hledat inspiraci při řešení zahraničněpolitických otázek u neveřejného sektoru, a to zejména v oblasti managementu, ale i marketingu. Zdá se, že podobnost stanovení cílů, priorit a optimalizačních metod v zahraniční politice se stanovením cílů, priorit a optimalizačních metod v neveřejném (zejména podnikatelském) sektoru není podobností čistě náhodnou. Studie, která se vyznačuje dobrým teoretickým zázemím a silnou argumentační rovinou, rozhodně stojí za pozornost.

Kristina Larischová

¹ Viz Lübke-meier, E.: *Interdependenz- und Konfliktmanagement. Deutsche Außenpolitik am Beginn des 21. Jahrhunderts. Studie zur Außenpolitik Nr. 74*, vyd. Friedrich-Ebert-Stiftung, Abteilung Außenpolitikforschung, Bonn, Juli 1998, s. 3.

² Viz Kaiser, K., Maull, H. W.: *Deutschlands neue Außenpolitik. Band 1*. Oldenbourg Vlg., München 1994, s. 55.

³ Viz Lübke-meier, E.: cit. dílo, poznámka č. 9.

⁴ Tamtéž, s. 4.

⁵ Viz tamtéž, s. 4.

⁶ Cit. dle Kaiser, K., Maull, H. W.: cit. dílo, s. 52–53.

⁷ Viz Lübke-meier, E.: cit. dílo, poznámka č. 25.

⁸ Cit. dle Lübkeimer, E.: cit. dílo, s. 10.

⁹ Viz tamtéž, s. 11.

¹⁰ Viz tamtéž, poznámka č. 34 a 35.

¹¹ Tamtéž, s. 11.

¹² Viz tamtéž, s. 15.

¹³ Viz tamtéž, s. 15 a 16.

¹⁴ Viz Janning, J.: Deutschland und die Zukunft Europas. Interessenlagen und Gestaltungsoptionen deutscher Europapolitik. In: Europa. Fragen nach der Zukunft. Bayerische Landeszentrale für politische Bildungsarbeit, München 1997, s. 94–114.

¹⁵ Viz Lübkeimer, E.: cit. dílo, s. 17 a násl.

¹⁶ Viz tamtéž, s. 26–27.

¹⁷ Tamtéž, s. 29.

¹⁸ Viz tamtéž, s. 30.

¹⁹ Viz tamtéž, s. 31.

²⁰ Viz tamtéž, s. 33 a násl.

²¹ Viz tamtéž, poznámka č. 122, s. 38.

²² Viz tamtéž, s. 40–43.

²³ Viz Internationale Politik, September 1997, Nr. 9, Außenpolitik im Widerstreit, Spannung zwischen Interesse und Moral, s. 1–6.

²⁴ Viz Lübkeimer, E.: cit. dílo, s. 1.

²⁵ Viz tamtéž, s. 44.

²⁶ Viz tamtéž, s. 50.

²⁷ Viz tamtéž, s. 50.

²⁸ Viz tamtéž, poznámka č. 146.

²⁹ Viz tamtéž, s. 60 a násl.

³⁰ Viz www.bundesregierung.de, Pressemitteilung vom 2. 9. 1999.

³¹ Viz Lübkeimer, E.: cit. dílo, s. 162–169.